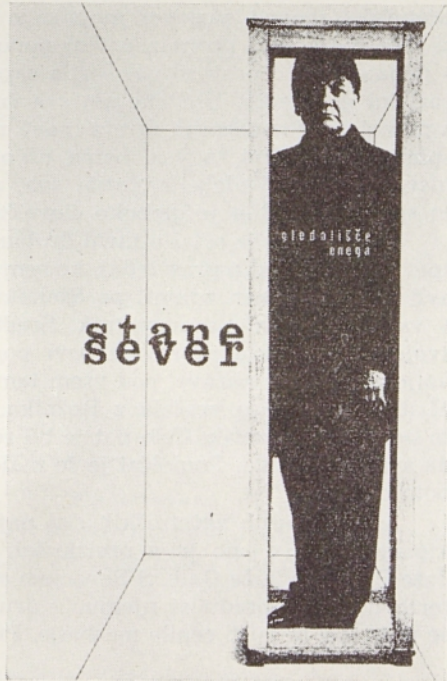

Prva in poslednja srečanja

Slučaj je nanese tako, da sva s pokojnim Stanetom Severjem skupaj stopila na gledališko pot. Kot igralca začetnika sva bila tesno in prijateljsko povezana, družilo in povezovalo pa naju je tudi naelektreno ozračje in nemirni čas, ki je napovedoval drugo svetovno vojno. Kasneje sta se najini poti razdvojili, srečavala sva se le občasno, tesneje pa sva bila spet povezana zadnja leta njegovega življenja kot pedagoga na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo.

Zdi se mi, da je minilo obdobje celih petnajstih ali šestnajstih let, ko je vodstvo Drame Slovenskega narodnega gledališča, v letih 1937 in 1938, skušalo zamašiti že kar preveč očitno vrzel v svojem igralskem zboru s štirimi novimi člani: s Stanetom Severjem, Ančko Levarjevo, Francetom Presetnikom in Jožetom Galetom. Nobenega dvoma ni, da smo bili takrat vsi štirje postavljeni pred izredno težko preizkušnjo. Ansambel, v katerega šestnajst let ni stopila novinceva noga, je bil ubran, uglajen, natančno zaokrožen in uglašen. Skoraj bi lahko rekel, da je imel vsakdo izmed njih okvirno omejen in določen svoj ustvarjalni radius. In trideset parov oči in prav toliko parov ušes, je kritično zaostrilo svoje izbrušene čute, ko je novinec stopil na tako dobro s časom in razmerami izoliran oder in odprl svoja usta. Izjemna možnost, ki nam je bila dana v tem izjemnem času, je ustvarjala v nas neko določeno negotovost, morda tudi strah, včasih nemoč, pa tudi mladostno zagnanost, nepreračunljivost, zaupanje in vero v svojo še vse premalo preizkušeno ustvarjalnost. Če prelistavam Gledališki list 1938—1939, moram ugotoviti, da sva s Stanetom Severjem v tej sezoni od dvajsetih premier pri desetih uprizoritvah skupaj nastopila, Sever sam še pri štirih in jaz sam še pri treh. Poleg tega sva opravila vsak še po eno alternacijo v »Othellu«: Sever Jaga in jaz Cassia. V tem nizu manj ali bolj pomembnih vlog in vlogic, sva bila pri oblikovanju v glavnem navezana nase. Režiserji v tem času so se bore malo ukvarjali z začetniki. Vržen si bil v vodo: ti pa plavaj ali utoni. Zadovoljni smo morali biti, da nam je bila dana vsaj prilika. In ker sva s Stanetom v tistem času celo stanovala skupaj, sva vse probleme in težave, vsa iskanja, odkrivanja, poskušanja in oblikovanja tudi skupaj preverjala in skupaj iskala zadovoljivih rešitev. Pri tem delu sva se včasih do tančin tudi človeško odpirala drug drugemu. Tako sta nastala posrečena lika Drnolca in Boltežarja v Finžgarjevi »Verigi«, Jago in Cassio v Shakespearovem »Othellu« in še kaj.

Osnutek za program »Gledališča enega«

Sezona je bila v vsakem pogledu razburljiva. Začela se je s štrajkom, ki ga je vodil Ciril Debevec. Povod so bile skromne plače, ki so se pogosto izplačevale na obroke. Nemir na samem začetku sezone pa se je hitro polegel, saj je znal dolgoletni in izkušeni krmar in ravnatelj te ustanove Pavel Golia spretno krmariti med Scilo in Karibdo.

Pomembnejši, vsaj meni se je tako zdelo, je bil spopad ob uprizoritvi Shakespeareovega »Othella« v režiji Osipa Šesta. Jaga je igral Ciril Debevec, Rode-riga Stane Sever. Sever, ki je bil po naravi močno samosvoj, se ni mogel sprijazniti z Debevečovo interpretacijo Jaga. Med njima se je sprožila polemika, seveda ustna in v okviru ansambla in gledališča, ker nam je bilo kakršno koli javno razpravljanje o delu v gledališču po pogodbi prepovedano. Zaostritev je dosegla svoj višek na povratku z gostovanja v Celju, kjer smo za abonma odigrali omenjeno predstavo. V spor so posegli še Levar, Skrbinšek, Cesar in Lipah. Sever je bil v svojem dokazovanju neizprosen, čeprav se postaviti po robu Debevcu ni bilo lahko. Spor je rodil Severjevo in pozneje tudi mojo alternacijo. Sever je odigral Jaga in zmagal.

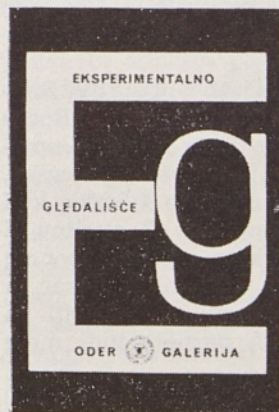
Prej sem zapisal, da smo bili mladi prepuščeni sami sebi. Krivičen bi bil, če ne bi omenil mentorstva, ki sva ga bila le deležna s Stanetom Severjem. Pogovori, ki sva jih imela s Franom Lipahom in Janezom Cesarjem, so bili neprecenljivi. Če sva naletela nanju, kako sta eden ali drug, pogosto pa tudi oba skupaj, z rokami sklenjenimi na hrbtu, krožila okrog gledališke zgradbe, s pogledom obrnjenim nekam navznoter ali pa v trepetajoče listje na vitkih topolih, ki so kot svečniki stali na zelenicah, se je začela spoved. Tista dobra

očetovska spoved, pogovor mojstra z učencem in ne nazadnje, s Severjem sva si bila marsikdaj pozneje o tem popolnoma edina, pogovor dobrega prijatelja s prijateljem, čeprav so nas ločila skoraj desetletja in smo bili dve popolnoma različni generaciji. S Stanetom sva čutila, da smo si bili zelo blizu, da nekdo s prizadetostjo spremlja in uravnava najina prizadevanja. Odkod in zakaj se je spletla med nami ta vez, nama ni bilo povsem jasno, pa se tudi spraševala nisva po tem. Vedela in čutila sva, da obstaja, oklepala sva se je, jo cenila in spoštovala. Bila je globoko človeška in ustvarjalna.

Iz tistih dni je ostal v meni droban spomin. In nič ne vem, zakaj se je utrnil spet v mojih mislih prav tedaj, ko sem stal na zadnji častni straži v univerzitetni avli in s pogledom zdrsnil po Stanetovem otrplem obrazu: Stane Sever je bil v vsakem pogledu samorastnik. Sredina, čas in življenje so ga oblikovali po svoje. Bil je vase zaprt, na prvi pogled trd, samosvoj, uporen, neuklonljive volje, vzkipljive narave, pod vsem tem pa do skrajnosti tenkočuten in občutljiv. Mislim, da sva se vračala z Rožnika. Vse tiste dni je bil nekam spremenjen in nenavadno mehak. Celó pot je bil redkih besedi. Nenadoma pa me je zadržal, da sva se ustavila. Pomolčal je še malo, me pogledal in prav tiho dejal: »Postal bom oče...«

Iz predvojnih začetniških dni naj omenim še Funtkovo »Tekmo«. V vlogi kiparja Daneja smo trije preizkušali svoje moči in sposobnosti: Stane Sever, Jože Borko in Jože Gale. S Severjem sva si uspeh delila. Kritika je dala v nekaterih pogledih prednost njemu, v drugih meni. Vendar je bil to že čas, ko so se naše sile in moči cepile na dvoje. Precejšen del jih je bil že usmerjen k veliki

POKROVITELJ LESNA INDUSTRIJA »JELOVICA« ŠKOFJA LOKA

»Gledališče enega – Stane Sever»

Gostovanje v Škofji Loki

F. M. Dostojevski

Krotko dekle

(fantastična povest)

Prevedel: dr. Josip Vidmar

V fantastični prizor spreminja slovenski igralec Stane Sever

PRESTAVE:

petek 4. decembra 1970 ob 19.30 - premiera

sobota 5. decembra 1970 ob 19.30 - repriza

nedelja 6. decembra 1970 ob 16. uri - repriza

Predstave so

v GALERIJI

NA LOŠKEM GRADU

Prodaja volopne v trgovini ALPINA na Mostnem trgu 11 (tel. 88-442) in vno uro pred predstavo pri blagajni Galerije na Loškem gradu

Letak »Gledališča enega«

Stane Sever

»Predstavljamte si misla, ki mi je prva
 nekaj urami pisala zvečer - samozavestna
 stvar, skrat. Zvečer je in se mi ni mogel zbrati
 svojih misli. Kredi po svojih volah in mi
 predstavljala, da bi si pogledal, kore je zgodit.
 "da bi strel svoje misli, v polno, tu tako"
 »v tej govorici sam - sebi, prapredaje, kake je
 bilo, in mi pogleduje».

Gledališne enega sili izgovoriti, ne nepotrebno
 in izvoljnost sklenene takorekoma, ali izgovoriti.
 spramam, to je gledališča. Zato se vrnica k pravi
 stvarni občinstvu: arto, igračic, občinstvo.
 Gledali, sili enega sili vrnica, pravo: "Umetnost
 gledati".

Koncept za članek v gledališkem listu »Gledališča enega«

drami na svetovnem prizorišču z vsemi še neznanimi zapleti in neslutnim koncem.

Vojna vihra nas je razgnala na vse vetrove po najrazličnejših poteh, ko so se spet združile 1945 na odru Drame Slovenskega narodnega gledališča v osvobojeni Ljubljani.

Zdi se mi, da je tisto prvo povojno sezono v gledališču utripalo življenje s posebnim utripom in v enkratnem ozračju. S Stanetom Severjem sva spet stala na odru, vendar zdaj nič več kot začetnika in učenca. Nihče ni spraševal kako in kaj. Vsem se je zdelo samo po sebi razumljivo, da smo v vojnih letih dozoreli. In čeprav bi se moral že prvi mesec po vrnitvi v osvobojeno Ljubljano vključiti v sovjetsko filmsko ekipo kot asistent režiserja (junija sem bil že v Beogradu), sem eno leto le še vztrajal v gledališču. Tako sva s Severjem igrala skupaj v »Rojstvu v nevihti«, v »Primorskih zdrahah«, v »Veliki preizkušnji« in v »Mladosti očetov«. Sever je igral seveda še veliko več, saj je na svoja pleča prevzel dobršen del repertorja, jaz pa sem bil takorekoč na odhodu.

»Primorske zdrahe« so v Stupičevi režiji doživele izreden uspeh. Stane je igral starega ribiča Lipeta, jaz mladega Džovanina. Zdi se mi, da smo življenje v kontoveljskem portiču tako verno pričarali, da je na odru in v avditoriju dišalo po soli in jodu našega morja. Stari brbljavi Lipe pa je na odru tako mojstrsko tresoritil, da je na vsaki predstavi sprožil aplavz na odprti sceni. To je bila ena izmed tistih najbolj Severjevih in njegovemu igralskemu nagnjenju najbližjih in najbolj svojiskih mojstrov.

Naj to obdobje zaključim s spominom na zadnjo predstavo v tej sezoni — na »Mladost očetov« Borisa Gorbatova. S to predstavo sva se s Severjem pravzaprav kot igralca razšla. Bila je ena izmed tistih vaj, ko se igralcem nenadoma, sami pravzaprav ne vedo zakaj, odpro novi registri, ko zazveni v njihovih replikah nekaj, kar so do takrat le slutili in iskali v sebi, ko se usujejo iz njih novi odtenki s pravo barvo in ko vsaka beseda zadobi svojo pravo težo. To je bil prizor med komsomolcem Rjabininom in zdravnikom Nikolajem Sergejevičem Loginovim. Dialoga se natančno ne spominjam več. Vem samo, da se je konflikt med nama stopnjeval do takih razsežnosti in do take moči, da je vse okoli naju izginilo in da je na najinih obrazih drhtel sleherni živec. To napetost pa je nenadoma prerušil nekakšen krik in lomastenje v avditoriju in naju spet osvestil, da sva na odru . . . Bojan Stupica je preskakoval vrste sedežev in dajal duška svojemu zadovoljstvu.

Poslej sva se, vse od našega prvega filma »Na svoji zemlji«, večkrat srečevala pred filmsko kamero. Njegova igra, posebno v ljudskih likih, je izžarevala nekaj, kar je značilno za našega človeka in pristno, nekaj, kar je ukoreninjeno v naši zemlji, v našem času, v naši sredini, v naši mentaliteti. Vse te značilnosti je mojstrsko vdihnil v lik Smrekarja v filmu »Družinski dnevnik«, ki sva ga posnela 1961. Obložen z dolžnostmi, obveznostmi in sestanki se večni aktivist Smrekar ves razgret in raznežen razdaja vsem in na vse strani tako, da mu zmanjka časa za lastno družino, ki zaradi tega razpada in s katero se sporazumeva v glavnem le še prek družinskega dnevnika. Enkratna, neponovljiva mojstrovina. V galerijo likov te zvrsti moram prišteti tudi Berača iz filma »Srečno, Kekec« iz leta 1963, lahko pa bi nanizal še vrsto stvaritev z vseh štirih igralskih področij (gledališče, radio, film in televizija). Zdi se, da bi njegova igralska moč vsaj še deset let lahko bogatila slovenski igralski izraz.

Naj zapišem nekaj tudi o tem, v čemer s Stanetom nisva uspela. V filmu »Vratiću se« iz leta 1958, ki sva ga posnela za Bosno film po scenariju Jare Ribnikar in Zorana Gluščevića (roman — Zašto ti je unakaženo lice, družje . . .), je Sever z Ireno Kolesar in Stevom Žigonom odigral eno glavnih vlog — Direktorja muzeja. Stane v tem odličnem igralskem tercetu ni odigral svoje vloge tako, kot smo si z njim vred vsi želeli. Vzrok je iskati v igralski zvrsti, za katero menim, da je bila Severju nekoliko tuja. Napaka je bila torej v zasedbi, se pravi moja. K temu je precej pripomogel tudi precej obširen dialog, ki je moral biti govoren v srbsčini. Sever je vlogo ozvočil sam. Sodil sem, da je nedopustno igralca Severjevih kvalitiet ozvočiti s tujim glasom. Pokazalo se je, da sem bil tudi pri tej odločitvi v zmoti.

Smrt, ta neizogibna in včasih tako nerazsodna spremljevalka naših življenj, je s svojo odločitvijo posegla tudi v načrte, ki smo jih pripravili na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo. Tu so se namreč najine poti v zadnjih letih spet združile. Stane Sever je bil profesor za umetniško besedo. Preprosto bi lahko rekli, da je to predmet, ki se ukvarja z interpretacijo poezije in proze. Sever je svoje delo opravljal z veliko vnemo in prizadevanjem. Pri nas se je prvi začel ukvarjati s to zvrstjo že med vojno pokojni Jože Tiran. Na Akademijo je predmet uvedla Marija Vera, nasledila jo je Mihaela Šaričeva, njo pa Stane Sever. Prav zadnji mesec pred smrtjo pa sva s Stanetom snovala dokumentarni film o njem, ki naj bi ga kot študijsko delo posnel študent režije. Želel sem, naj bi bile na filmski trak zapisane nekatere sekvence iz njegove zadnje predstave »Krotko dekle«. Zdelo se mi je, da je ta predstava in sploh njegovo »Gle-

Prizor iz »Krotkega dekleta«

dališče enega«, odraz njegove stiske. Tem sekvencam bi dodali posnetke o njegovem popotovanju, njegove pogovore z gledalci, njegova razmišljanja o gledališču in še posebej o slovenskem gledališču. Med ta pogovor bi vključili še njegove najpomembnejše igralske dosežke, ki so bili že zapisani, bodisi na filmskem, bodisi na magnetoskopskem traku. Nekatere mojstrovine z gledališkega področja pa bi ponovno oživel pred filmsko kamero tako kot bi se utrinjali v njegovem spominu. Tako zgrajen film bi bil dragocen dokument o pojavih, uspehih, stremljenjih in zmotah v slovenskem kulturnem prostoru, istočasno pa dokument o igralski veličini Staneta Severja. Gradivo bi bilo izredno pomembno tudi za bodoče generacije študentov, filmologov in teatrologov. Zgodilo pa se je tisto, česar sploh nismo pričakovali. Obraz, iz katerega je leta zrlo na nas stotero različnih življenj, različnih stisk, različnih upov, različnih smehov, različnih trpkosti, je otrpnil. Film pa, ki smo ga snovali, dobiva zdaj drugačno podobo.

Ko na montažni mizi pregledujemo dokumentarno gradivo, kateremu so priključeni posnetki Severjevega zadnjega počitka na Žalah, iz avle na Univerzi in njegovega pogreba... sami nepredvideni posnetki... se skozi zvočnik nenedoma razleže Stanetov krik: »Ali je še kje kak živ človek?...« Čez nekaj hipov pa umerjeno nadaljuje: »Povedal bom vse po vrsti... in če sodite, sodite po pravici. Povedal bom, kako stvari razumem sam. To je ravno groza, da razumem vse... Vidite, so ideje... se pravi nekatere postanejo strašno neumne, če jih izraziš z besedami. Sram te postane. Zakaj? Zato, ker smo vsi same nesnage, ker ne moremo prenesti resnice — ali bog vedi zakaj? Dejal sem: najvelikodušnejši človek. To je smešno in vendar res. To je resnica, prava sveta resnica. Zavrgli ste me vi, ljudje; izgnali ste me s prezirljivim molkom. Na moje strastno hrepenenje k vam ste mi odgovorili z žalitvijo za vse življenje. Imel sem tedaj pravico postaviti medse in vas steno in končati svoje življenje ločen od vas vseh, čeprav brez sovraštva, z idealom v duši...«

Ta Severjev monolog iz Dostojevskega »Krotkega dekleta«, posnet na magnetofonski trak na prvi predstavi »Gledališča enega« na škofjeloškem gradu, se s posnetki njegovega mrtvega obraza spaja v neko novo pretresljivo celoto. Zdi se, da je v tekstu Dostojevskega našel nekaj, kar je sprejel za svoje, kar mu je blažilo njegovo stisko. In ko je v Ribnici na Pohorju, po predstavi »Krotkega dekleta«, na pragu sobe klecnil na kolena in udaril s čelom na tla in s tem poravnal vse račune za svoje stiske, se je po njegovem obrazu razlil blagodejen mir in nasmeh. Nič trpkosti, nič muk, nič trpljenja, nič nasilja, samo mir, blagodejen mir in odrešujoč nasmeh.

Film bo dobil v epilogu nov, nepredviden posnetek... posmrtno masko mojstra, velikega slovenskega igralca z njegovim poslednjim izrazom.

Première et dernière rencontre

L'auteur de cet article qui est acteur, metteur en scène et recteur de L'Académie des arts dramatiques de Ljubljana décrit sa collaboration avec l'acteur Stane Sever: ils furent engagés ensemble au Théâtre national de Ljubljana, ils travaillèrent ensemble à des films et ces derniers temps se consacrèrent à la formation de la jeune génération d'acteurs. A la fin il parle d'un film documentaire sur Stane Sever qu'avait projeté l'Académie des arts dramatiques (section du film) et qui aura maintenant, après la mort de l'acteur, un contenu différent, beaucoup plus émouvant.